

Keywords: *innovation, innovative educational technology, interactive learning, case study.*

УДК 94(477)‘19’:001.89(092)

СИСУНЕНКО В. О.,
СИСУНЕНКО О. В.,

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА І ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО (1886 – 1934)

Постановка проблеми. Актуальність проблеми зумовлена, по-перше, особливо важливим місцем позитивізму у світовій історіографічній традиції і його колосальним впливом на розвиток історичної думки в Україні; по-друге, необхідністю критичного переосмислення організаційно-управлінської і викладацької діяльності М. С. Грушевського й інших істориків, котрі працювали на українських землях в означений період; по-третє, необхідністю застосування позитивістської методології пошуку й опрацювання джерел, наукової інтерпретації джерельної інформації, запровадження її до наукового обігу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних актуальних досліджень засвідчує, що в новітній історіографії активно вивчається наукова спадщина М. С. Грушевського (праці С. Ш. Айтова, В. В. Ващенко, В.В. Березинця, В. П. Будза, Я. Р. Дашкевича, Л. О. Зашкільняка, О. О. Ковальчук, В. В. Масненка, О. Могилка, В. А. Потульницького, В.В. і В.П.Тельваків та ін.). Джерельні матеріали про діяльність М.Грушевського як професора української історії містяться в автобіографіях вченого та переважно у фонді 1235 «Грушевські – історики, філологи» Центрального державного історичного архіву у м. Києві (далі – ЦДІА України у м. Києві). Проте питання особливостей організаційно-управлінської та викладацької діяльності М. С. Грушевського не набуло належного висвітлення в науковій літературі.

Формулювання цілей статті. Мета статті: виявити, проаналізувати і обґрунтувати особливості організаційно-управлінської та викладацької діяльності Михайла Грушевського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Михайло Сергійович Грушевський – відомий вчений, творець української національної історії, видатний громадський діяч і організатор освітньої справи в Україні, талановитий педагог.

Народився 29 вересня 1866 р. в містечку Холм (тепер місто Хелм на території Польщі) в родині викладача греко-уніатської гімназії. В 1869 р. родина переїздить на південь Російської імперії : спочатку до Ставрополя (1870–1878 рр.), згодом — до Владикавказа (1878–1880 рр.), де батько практично на пустці створює добре організовану шкільну дирекцію, яка об’єднала більш як 100 народних шкіл з кваліфікованими вчителями і пристойним обладнанням [7].

Здобувши домашню початкову освіту 1880 року Михайло був зарахований відразу до третього класу Тифліської гімназії. У цей час він з захопленням читає твори М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича. Під час навчання у гімназії Михайло пише свої перші оповідання, які надсилає до України відомому письменникові І. С. Нечую-Левицькому, котрий схвально їх оцінює.

Грушевський-гімназист мріє здобути вищу освіту в Україні. В липні 1886 р. він письмово звертається до ректора Київського університету Св. Володимира з проханням зарахувати його на історичне відділення історико-філологічного факультету. Роки навчання (1886–1890 рр.) згадує з прикрістю, бо то були сумні часи викладання обмежених загальних курсів, слабких семінарських занять і розвитку системи всіляких «нагінок» на студентів та викладачів від керівництва університету. По закінченні курсу навчання, як талановитого молодого дослідника, залишають при кафедрі російської історії [5, с. 60].

Очолити посаду професора історії у Львівському університеті М. Грушевський розпочав свою тривалу викладацьку діяльність. Вже 30 вересня 1894 р. відбувся його вступний виклад у Львівському університеті. У лекції, присвяченій історії стародавньої Русі, М. Грушевський виклав концепцію, яка засвідчувала приналежність молодого вченого до народницької школи в українській історіографії. Основною дійовою особою виступав у ній народ, народні маси, що було незвичним для присутніх. Український письменник і публіцист М. Мочульський пізніше згадував: «Галичани призвичаєні були бачити героями історії царів, князів, гетьманів, боярів, тим часом від молодого вченого, в якому хотіли бачити «головний авторитет», вони почули щось зовсім противне: єдиний герой історії – це народ, народна маса, а мета історії – зрозуміти «стан економічний, культурний, духовий» цієї маси, «її пригоди, її бажання й ідеали». Така демократизація історії певне не подобалася слухачам, особливо старшим, – вона й тепер ще не подобається деяким, – але вони мовчали й оплескували молодого вченого» [5, с. 62-63].

Першим і найголовнішим завданням, до вирішення якого одразу ж приступив М. Грушевський на новій посаді, стала підготовка університетського курсу української історії. У своїй Автобіографії вчений писав, що в перших роках його перебування у Львові університетські курси забирали у нього дуже багато часу [4].

Про педагогічні дарування Грушевського на викладацькій посаді свідчить його учень І. Крип'якевич: «Як учитель був дуже ввічливий і доступний. До молодих студентів не говорив інакше як «пане-товариш». Він умів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку. Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів заохотити до праці, а загонистих умів стримати легеньким насміхом. Поруч з викладами, Грушевський вів і історичні вправи, де залучав своїх студентів до історичних дослідів.» І. Крип'якевич у своїх спогадах писав про те, що «... найціннішим у викладах Грушевського було те, що всі події він оцінював з українського становища; він відкривав не лише для студентів, але й для світу історію України, народ якої, навіть втративши державність, боровся за своє існування, мав власні шляхи історії». Можливо, саме такі взаємини викликали велику довіру з боку учнів М. Грушевського. Зокрема, М. Кордуба у листах до професора ділився з ним всім, чим жив і про що думав, при цьому звертаючись не як до свого наставника, а як до близької, рідної людини. І як свідчить листування, протягом понад 30 років між учителем і учнем ніколи не було непорозумінь [8, с. 324-325].

Великий вплив на студентську молодь мали наукові праці М. Грушевського, які, в першу чергу, базувалися на архівних джерелах. Досліджуючи рідну історію, митець вчив черпати відомості безпосередньо з документів, наголошуючи на важливій ролі в дослідженні архівних джерел. Так він старався навчити учнів здобувати необхідні дані, прищеплював смак до архівної

роботи. М. Грушевський вважав, що не можна обмежуватися тільки знанням минулого, потрібно пояснювати його, а це можливо лише через ґрунтовний синтез історичних явищ. Тому, на його думку, не можна замикатися лише на пошуку джерел, потрібна скрупульозна критична робота над ними. Нічого не приймати на віру, перевіряти факти, навіть до джерел ставитися з обережним скептицизмом, аналізувати і порівнювати їх, вишукуючи зерно правди – таким був підхід до історичного дослідження. Таким чином, одним із головних завдань історика він бачив глибоку науково-синтетичну роботу [9;10].

Закликаючи критично відноситись до всього, М. Грушевський сам не уникав критики. «Свою працю, – писав М. Кордуба, – він будував, можна сказати, на очах читачів; впроваджуючи їх до середини своєї лабораторії, дозволяючи, а навіть помагаючи їм слідкувати за кожним каменем, вкладеним до тої будови. Можливо, ця метода надмірно побільшує обсяг окремих томів, іноді дошкульно утруднює схопити загальні контури, зрештою є надто втомлююча для звичайного читача, але спеціалістам-дослідникам дає ідеальну можливість перевіряти автора в найменших деталях»[11, с. 6-7].

М. Грушевський не обмежувався тільки науковою діяльністю. Він виконував велику культурно-освітню роботу: виступав із публічними доповідями, співробітничав у львівській пресі, заснував загальноукраїнський літературний і науковий місячник «Літературно-Науковий Вісник» (1898), плідна діяльність якого високо оцінена в історії української літератури, культури й освіти. Роком пізніше за його ініціативи з'явилася «Українська Видавнича Спілка» — перше на всю Україну книжкове видавництво. Крім того, він співробітничав у київському щомісячному історико-етнографічному та літературному часописі «Киевская Старина», - відіграв велику роль у розвитку української культури в умовах Російської імперії [10, с. 82-83].

М. Грушевський на власні кошти заснував у Києві школу. Намагаючись забезпечити розвиток українського національного шкільництва в Галичині, він очолював львівську Крайову Шкільну Раду.

У період еміграції ним був створений Український соціологічний інститут (УСІ), програмою якого передбачалося вивчення стану соціального руху в Україні та в світі, а також утворення зв'язків з міжнародними та національними організаціями, інформування цих організацій про соціальний український рух, українську культуру й освіту [3]. Інститут займався активною видавницькою діяльністю: було видано 10 найменувань книг з різних питань.

М. Грушевський прагнув розвинути національну самосвідомість українського народу, пояснити йому, хто він є і звідки з'явився, де його витоки, як йому треба відноситись до своєї материнської мови і навчання своєю мовою. Видатний вчений писав і публікував низку відповідних статей, об'єднував їх у збірки «Хто такі українці і чого вони хочуть», «На порозі Нової України», «Вільна Україна».

М. Грушевський підкреслював, що першим принципом організації народної освіти й національного виховання має бути навчання рідною мовою. Для обґрунтування цього принципу він друкував серії статей. Особливо турбувався М. Грушевський про статус української мови [7].

Грушевський цікавився й розвитком українського шкільництва. Він першим у Галичині подав думку заснувати українські приватні школи. Вказував, що не треба вичікувати поки галицький сейм зі своєї ласки дозволить відкривати українські гімназії та ще й до того ж з принесенням великих жертв з боку українського народу. Але Грушевський не лише словом, а й ділом розв'язував цю проблему. На власні кошти він заснував у Києві будинок під школу імені свого батька [2].

Займаючись творенням української історії, Грушевський дбав про поширення історичних знань серед народу, про вивчення рідної історії у школах. Ще 1903 року він на запрошення російської вищої школи в Парижі прочитав там курс історії України. З викладів цього курсу Грушевський склав російську книжку "Очерк истории украинского народа" – короткий зв'язний підручник української історії для студентів й видав його друком у Петербурзі.

Поряд з цим вузівським підручником Грушевський написав ще й дві книжки для школярів: "Про старі часи на Україні" (1907 р.) та "Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх" (1921 р.) [6, с. 405].

Грушевський стверджував, що серед найважливіших потреб розвитку національного виховання є потреба рідної школи, без якої народ ніколи не зможе вибитися на самостійну дорогу життя і залишатиметься лише пасинком чужих народів. Зважаючи на це, навчання рідною мовою вважав головним принципом організації народної освіти. Намагаючись втілити цей принцип у життя, видав "Історію українського народу", "Коротку історію України", "Ілюстровану історію України", інші навчально-методичні посібники. Написав низку статей, у яких обстоював виховну роль історичної пам'яті українського народу. Згодом об'єднав їх у збірки: "Хто такі українці й чого вони хочуть", "На порозі Нової України", "Вільна Україна" [1, с. 6-7].

Дорогою для Грушевського була і справа освіти широких народних мас. Він брав участь у багатьох культурно-освітніх товариствах. У 1910 р. став на чолі "Краєвого шкільного союзу" у Львові, який боровся за піднесення українського шкільництва та формування національної української інтелігенції в Галичині. На кожному кроці підносячи значення народної освіти, Грушевський розумів і цінував роботу львівської "Просвіти". За прихильність до товариства та до його праці головний відділ "Просвіти" йменував Грушевського своїм почесним членом.

Він був активним діячем Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ). Ще 1911 року піднімав питання про перетворення НТШ в Українську Академію Наук, розробив проект цього перетворення. Саме цей проект було покладено в основу створеної в період Гетьманату 1918 року Української Академії Наук [6, с. 391-392].

У своїх статтях Грушевський піднімає широке коло питань освітнього характеру. Він з особливим запалом закликав, щоб у народних школах навчання відбувалось українською мовою, щоб скрізь ширити українську пресу і книгу ("Про українську мову і українську школу", 1912), ґрунтовно обговорює справу заснування українських кафедр при університетах тощо.

Грушевський доклав багато зусиль у формуванні української школи в нових умовах, був ініціатором створення Головної Шкільної Ради (1917 р.).

Висновки. Таким чином, Михайло Грушевський — це вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Його перу належить близько двох тисяч праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Ще й досі неповною мірою досліджено його публіцистику, епістолярний доробок. Та насамперед він увійшов у вітчизняну історію як її великий літописець, автор фундаментальної «Історії України-Руси», справедливо названої метрикою нашого народу. Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження.

Щодо організаційно-управлінської діяльності Михайла Грушевського, ми відзначили, що він розпочав активну науково-організаційну діяльність у Науковому

товаристві ім. Шевченка (НТШ), з яким почав співпрацювати ще в 1892 році. Очолив Історико-філософську секцію Наукового товариства імені Шевченка, створив і очолив Археографічну комісію НТШ (1896–1913).

Викладацька діяльність: очоливши посаду професора історії у Львівському університеті М. Грушевський розпочав свою тривалу викладацьку діяльність. Вже 30 вересня 1894 р. відбувся його вступний виклад у Львівському університеті. У лекції, присвяченій історії стародавньої Русі, М. Грушевський виклав концепцію, яка засвідчувала приналежність молодого вченого до народницької школи в українській історіографії. Першим і найголовнішим завданням, до вирішення якого одразу ж приступив М. Грушевський на новій посаді, стала підготовка університетського курсу української історії. Свої виклади молодий професор почав курсом ранньої історії України, а згодом охопив тематично всі періоди української історії до нової доби включно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винар Л. Галицька доба життя і діяльності Михайла Грушевського / Л. Винар // Український історик. – 1967. – № 1–2. – С. 5–22.
2. Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації: Статті і матеріали / Л. Винар - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1995. – 304 с.
3. Возняк М. Олександр Кониський і перші твори “Записок” (З додатком його листів до Митрофана Дикарева) / М. Возняк // Записки НТШ. – 1929. – Т. 150. – С. 339–390.
4. Грушевський М. Автобіографія. / М. Грушевський – Львів, 1906. – 16 с.
5. Грушевський Михайло // Генік С. 150 великих українців. / М. Грушевський - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. - С. 60-63.
6. Дашкевич Я. Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку / Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид., випр. й допов. – Львів : Львів. відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ, 2007. – С. 388–406.
7. Історія України-Руси М.С. Грушевського: історіографія. – Навчальний посібник для студентів. / М. С. Грушевський – Черкаси, 1997. – 156 с.
8. Крип'якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич (За матеріалами неопублікованого листування і мемуарів) // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження М. Грушевського. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1994. – С. 324–329.
9. Купчинський О. Листи Мирона Кордуби до Михайла Грушевського / О. Купчинський // Український історик. Ювілейне видання / Під загальною редакцією Л. Винара: Українське Історичне Товариство, Нью-Йорк – Торонто – Київ – Львів – Мюнхен – 1996. – № 4. – С. 297–305.
10. Романів О. Михайло Грушевський і його роль у становленні української національної науки // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження М. Грушевського. / О. Романів – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1994. – С. 80–92.
11. Українська педагогіка в персоналіях. ХХ століття / За редакцією О. В. Сухомлинської / навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, у двох книгах. - К. : «Либідь», 2005, кн. 2., С. 6–14.

Сисуненко В.О., Сисуненко О.В. Організаційно-управлінська і викладацька діяльність М.С.Грушевського (1886 – 1934)

Анотація. Стаття присвячена аналізу науково доробку М. С. Грушевського (1886 – 1934), розкриттю основ його організаційно-управлінської і викладацької діяльності та виявлення базисних напрямків актуалізації педагогічної спадщини вченого.

Ключові слова: М.С. Грушевський, викладацька діяльність, культурно-освітня робота.

Сысуненко В. О., Сысуненко О. В. Организационно-управленческая и преподавательская деятельность М.С. Грушевского (1886 - 1934)

Аннотация. Статья посвящена анализу научного наследия М. С. Грушевского (1886 - 1934), раскрытию основ его организационно-управленческой и преподавательской деятельности и выявления базисных направлений актуализации педагогического наследия ученого.

Ключевые слова: М.С. Грушевский, преподавательская деятельность, культурно-просветительная работа.

Sysunenko V. O., Sysunenko O. V. Organizational managing and teaching activities of M.S.Hrushevsky (1886 - 1934)

Summary. The purpose of the article is to analyze the scientific achievements of M.S. Grushevsky (1886 - 1934), unravel the basis of his organizational managing and teaching activities and discover the fundamental approaches of updating the pedagogical legacy of the scientist.

Key words: MS Hrushevskiy, teaching activities, cultural and educational work.

УДК 378.7:18:37.01

СМІКАЛ В.О.,

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ І АКсіОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Сучасні процеси розвитку суспільства зумовлюють необхідність розробки культурологічного і аксіологічного підходів до вирішення проблем виховання та освіти. Основною рушійною силою відродження і створення якісно нової національної культури є педагоги. Саме висококультурна особистість викладача є передумовою забезпечення успішного освітнього процесу.

Культура є специфічний спосіб буття, який визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її ставлення до оточуючого світу й самої себе, тобто є універсальною культурною реальністю. До загальних показників культури вчені включають сформованість світогляду, міру соціальної активності, суспільну значущість індивідуальних і професійних норм поведінки. Лише культура може забезпечити самодостатні і очевидні критерії розвитку різноманітних форм свідомої активності викладача, його здатність до вирішення педагогічних проблем, що надає особливої вагомості культурологічним аспектам професійної підготовки викладача-вихователя.

Науковці вказують, що найбільш гармонічне й цілісне формування внутрішнього світу студента, позитивної "Я-концепції" відбувається на основі